

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE-İRAN SAVUNMA HARCAMALARI NEDENSELLİĞİ TESTİ

Mustafa AKAL*

Adnan DOĞRUYOL**

Kürşat BİLİŞLİ***

ÖZET

Bu çalışmada İran ve Türkiye Savunma Harcamalarının birbirlerine etkisi olup olmadığı 1988-2008 dönemi için test edilmiştir. Ayrıca, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurulu süreci ve İran'ın örgütte gözlemci statüsünde bulunması Türkiye'nin savunma harcamalarını artırıcı bir etkide bulunup bulunmadığı yapay değişken kullanım tekniğiyle test edilmiştir. Testler sonucunda, Türkiye ile İran savunma harcamaları arasında çift yönlü nedensellik olduğu bulunmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasından sonra ve İran'ın gözlemci üye statüsünde bulunmasının Türkiye savunma harcamalarını artırıcı yönde etkili olduğu görülmüştür. Son yıllarda azalma gösteren Türkiye savunma harcamalarının güvenlik ve çatışma risklerine karşın artırılması ve alternatif savunma stratejileri geliştirilip bu doğrultuda yatırımlarda bulunmasına önem verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Şanghay İşbirliği Örgütü, İran, Türkiye, Savunma Harcamaları, Nedensellik Testi.

SHANGHAICOOPERATION ORGANIZATION AND CAUSALITY TEST BETWEEN IRANIAN AND TURKISH DEFENCE EXPENDITURES

ABSTRACT

This study tests Whether a causality between Iranian and Turkish defence expenditures exists for the period of 1988-2008. Additionally, Whether establishing Shanghai Cooperation Organization (SCO) and the acceptance of Iran as observer to the organization increases Turkey's defence expenditures is tested by employing a dummy variable for the period of 1995-2008. Granger Test indicated two way directional causality between two countries' defence expenditures, and a dummy variable is found statistically significant to conclude that the process and establishment of SCO with Iran's membership as observer to the SCO has affected Turkey's defence expenditures positively for the years. Even there have been

* Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, akal@sakarya.edu.tr

** Yard. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, adogruyol@sakarya.edu.tr

*** Binbaşı, Türk Kara Kuvvetleri, 48'inci Motorlu Piyade Tugayı, khurshad@hotmail.com

declines in defence expenditures of Turkey in recent years, importantly, Turkish defence expenditures need to be increased, and alternative defence strategies need to be developed with new investments against security risks.

Key Words: Shanghai Cooperation Organization, Iran, Turkey, Defence Expenditures, Causality Test.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada bölgemizde yaşanan stratejik gelişmelere ve yeni güç odaklanmalarına dikkat çekilerek, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye İran ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne üye Türkiye arasında çıkabilecek bir gerginlik senaryosuna göre, her iki ülkenin savunma harcamaları arasında nedensellik araştırılacaktır.

Dünyada soğuk savaşın sona ermesine ve süper güç çekişmelerindeki azalmalara ve bunun paralelinde Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'daki birçok gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamalarında azalmalar olmasına rağmen, Türkiye ve İran dâhil ABD, Rusya, Çin, Avrupa Birliği ülkeleri, Hindistan, Pakistan, İsrail, Suriye ve Irak gibi birçok ülkede bu alanda önemli harcamalar yapılmaya devam edilmektedir. Avrupa ile Asya'nın; doğu kültürü ile batı kültürünün, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile eski Varşova Paketi'nin tam ortasında kalan, jeopolitik ve jeostratejik önemi çok fazla olan Türkiye'nin savunma harcamaları son yıllarda azalma eğilimine girmiştir. Ancak yerleşmiş coğrafi koşulların ve sıcak çatışmaların yoğun olduğu bir bölgede, coğrafik olarak NATO savunma zincirinin son halkası olmanın yarattığı önemle Türkiye, barış zamanında bile milli savunma olanaklarını güçlü tutmak zorundadır. Diğer taraftan, Topur (2006:163), Silahlı kuvvetlerin işleyişine ait ilkeler çatışmaların/harplerin çerçevesini oluşturmakta olduğunu ve söz konusu ilkelerin karşı karşıya bulunulan tehdidin etkisi altında zaman içerisinde evrim geçirdiğini belirtir.

Eski Sovyetler Birliği zamanında dünyanın yedide birini Moskova merkezli yönetmeye alışmış olan Rusya ve hiçbir zaman tek kutuplu bir dünyayı kabul etmeyen Çin arasında, öncelikle sınır anlaşmazlıklarının düzenlenmesi ve Çin'in yoğun üretim faaliyetleri sonrası ihtiyaç duyduğu enerji ihtiyaçlarının karşılanması düşüncesiyle başlamış olan ikili ilişkiler, bölgedeki komşu birkaç ülkenin de katılımıyla 1996 yılında "*Şanghay Beşlisi*" adıyla yeni bir güç birliği haline gelmiştir. Özbekistan'ın birliğe 2001 yılında katılımıyla birlik toplam altı katılımcı üye ülke, İran dahil dört gözlemci ülke ile ilişkilerini devam ettirmektedir. Örgüt, 11 Eylül saldırısı sonrasında dünyanın değişik bölgelerinde harekâtlar düzenleyen Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin karşısında bir güç oluşturma düşüncesiyle askeri işbirliği konusundaki ilişkilerini pekiştirmeye başlamış ve özellikle sonuncusu 2007 yılında Ural Dağları'nda yapılan askeri tatbikatlarla da bu faaliyetlerine hız vermiştir. Ayrıca 2007 yılında Rusya Devlet Başkanı Putin'in "*tek kutuplu dünya kabul edilemez*" sözleriyle de misyonunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Diğer taraftan, jeostratejik ve jeopolitik konumu itibariyle dünyanın en istikrarsız bölgeleri olan Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'nun ortasında bulunan Türkiye, ülkenin ulusal bağımsızlığını, egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve hayati çıkarlarını korumak ve muhafaza etmek esaslarına dayalı bir savunma politikası izlemektedir.

11 Eylül sonrasında ABD hegemonyasında yeniden şekillenen dünya düzeni özellikle, yapay sınırlar içerisinde jeopolitik sorunları bünyesinde barındıran Orta Doğu coğrafyasının dengelerini tamamı ile değiştirmiş, aktör sayısını artırmış ve barış sürecini daha da karmaşıklştırmıştır. Dolayısıyla, küresel alanda mevcut paradigmalardan kırılma noktası olan 11 Eylül saldırıları sonrası yaşanan ABD kaynaklı kaos ortamı, Orta Doğu ülkelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ve dış politika stratejilerini de derinden etkilemiştir. İran-Türkiye ilişkilerini de bu gelişmeler doğrultusunda gelişmeler göstermeye başlamıştır. değerlendirmek uygun olacaktır. Çünkü ABD'nin yarattığı bu "yeni dünya düzeni" ve yenilenen doktrini bölgedeki tüm ülkeleri yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Dolayısıyla, çatışmalar ve gerginlikler tarihi ve kültürel bağları bulunan bölge ülkelerinin savunma harcamaları ve stratejileri üzerinde etkili olmaktadır.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün stratejik boyutu ve örgüte gözlemci üye sıfatında katılan İran'ın durumu Türkiye için oldukça önem arz etmektedir. Türkiye barışı destekleme konusundaki ısrarına rağmen, bölgede yaşanan gerilimlere, çatışmalara ve savaşlara kayıtsız kalamamaktadır. İran Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci olmakla, artık ABD tarafından üzerinde kurulmak istenen tepkilere sert çıkışlar yapabilme yetisini kazanmış bulunmaktadır. Örgütten bu desteği açık bir şekilde almış olmasa da, ABD'nin yapmış olduğu operasyonlara Rusya ve Çin tarafından gösterilen tepkiler İran'ı cesaretlendirmiştir.

Diğer taraftan, Irak Savaşı için ABD'nin istediği tezkerenin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmaması sebebiyle gerilen Türkiye-ABD ilişkileri neticesinde Türkiye'nin kaynayan Orta Doğu kazanına itilebileceği; ABD'nin artık "kilit taşı" ülke konumunda gördüğü Türkiye ve İran gibi ülkeleri birbirine düşürebileceği; kafa kafaya tokuşturabileceği; istikrarsız bir Orta Doğu ile kendi istikrarını tesis etmek isteyebileceği değerlendirilmektedir. Bu senaryolar içinde de birbirine komşu ülkelerin birbirlerini birer tehdit unsuru olarak görebileceği açıktır.

Diğer taraftan, 1984 yılından beri süre gelen süreçte ise devlet ve özellikle TSK, bölücü terör örgütüyle yoğun bir mücadele içindedir. Türkiye savunma harcamalarını içerisinde bulunduğu coğrafyada devam eden tehditlere karşı savunma sağlamak ve olası tehditlere karşı caydırıcılık sağlamak amacıyla düzenlemektedir.

Bahsi edilen stratejik gelişmeler ve yeni güç odaklanmaları doğrultusunda, Türkiye ile İran savunma harcamalarının birbirlerinden etkilendiği iddiamız Granger nedensellik testi yaklaşımıyla test edilecektir. Türkiye'nin bir NATO üyesi olması, İran'ın da şu anda gözlemci olmasına rağmen gelecekte Şanghay İşbirliği Örgütü'nün bir üyesi olacağı, tarafların bunun bilincinde olduğu, bu iki askeri blok arasında karşılıklı etkileşim çerçevesinde İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci statüsüne kavuşmasıyla Türkiye'nin savunma harcamalarını artırıcı yönde etkilediği hipotezimiz de yapay değişken kullanım yaklaşımıyla test edilecektir.

2. Şanghay İşbirliği Örgütü, Stratejik Boyutu, Türkiye ve İran

2.1. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Stratejik Boyutu

Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla 1996'da kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü, 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla üye sayısını altıya çıkartmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü, 2004'te Moğolistan'a, 2005'te Pakistan, Hindistan ve İran'a gözlemci statüsü verdikten sonra 10 ülkeden oluşan bölgesel ekonomik ve güvenlik işbirliği örgütüne dönüşmüştür (Karaca, 2004:107). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün genişlemesiyle birlikte örgütün coğrafi kapsam alanı Doğu Asya, Orta Asya, Batı Asya ve Güney Asya'ya genişleyerek ve örgüt Asya bölgesini temsil etme özelliğini kazanmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü yapmış olduğu toplantılarda, NATO'nun doğuya doğru yayılması, Japonya ile ABD'nin oluşturmaya çalıştığı füze kalkan sistemi, dünyada çok kutupluluğun gerekliliği konuları üzerinde durarak NATO'ya bir alternatif olarak "Doğu'nun NATO'su" olmuştur. Örgütte, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden ikisi (Çin ve Rusya) yer almaktadır. Dünyada stratejik nükleer silaha sahip olan ülkelerin (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İran) yarısı bu örgütte yer almaktadır. Örgüt dünyanın en büyük ordusuna sahiptir. Üye ülkelerin zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklara, belli düzeyde teknolojiye ve nitelikli insan kaynağına sahip olması dolayısıyla örgüt aynı zamanda ekonomik üretim, tüketim ve enerji alanında birbirini tamamlayıcı özelliklere ülkelerden oluşup, dünyanın en büyük pazarına sahip olabilecek, askeri, ekonomik ve siyasi bir örgüt konumuna gelme potansiyeline sahiptir. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün işlevini yavaşlatan birçok bölgesel sorunları olmasıyla birlikte mevcut potansiyeli değerlendirmeye yönelik olarak Çin'in örgüte üye ülkeler arasında serbest ticaret ve ekonomik entegrasyon projesi vardır (Oğan, 2007:57).

Soğuk savaşın hafızalarda hala taze olan anıları, ABD'nin global hegemonik bir güç olarak dünya sahnesine çıkışı gibi faktörler, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ilişkilerinde jeopolitik kaygıların ön plana çıktığı görülür (Taşdemir, 2008:69). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün NATO'ya ya da Varşova Paktı'na benzetilmesi doğal olarak Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplaşma sistemini hatırlatmakta, ancak bu günümüzde demokratikleşme ve insan hakları çerçevesinde ideoloji çatışmasına dönüşmüş görülmektedir. Bunun yanında güvenlik ve ekonomik anlaşmazlıkların da yaşanacağı ve ikili ilişkilerin inişli çıkışlı olma ihtimali oldukça yüksektir (Lee, 2008:18).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün liderler toplantısı Çin'in Şanghay şehrinde yapılırken, ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sean McCormack, "ABD tarafından, örgütün ekonomik işbirliği ve terörle mücadele alanındaki çabalarına destek verileceğini, ancak Temmuz 2005'te ABD kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesine ilişkin takvim istenmesi ve İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın örgüte davet edilmesinin kabul edilemeyeceğini" beyan etmiştir. Üstelik McCormack teröre destek veren en büyük devlet olarak görülen İran'ın örgüte davet edilmesinin örgütün temel hedefine de aykırı olduğunu vurgulamış, 20 Mayıs 2006 ŞİÖ liderler zirvesi öncesinde de ABD'nin Çin Büyükelçiliği, örgüt sekreteri Zhang Deguang'den ABD'yi düşman olarak gören ülkelerin örgüte kabul edilmemesini istemiştir (Adıbelli, 2008:82).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD, NATO'yu ayakta tutmak için yeni ideolojik gerekçelendirme olarak yeni tehdit ve düşmanlar; uluslar arası terörizm, İslamcı terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı vb. gerekçeleri öne sürmüştür, bu yolda büyük bir dönüm noktası olarak 11 Eylül saldırıları Amerika'nın aleyhine değil tamamen lehine gelişen bir durum oluşturmuştur (Başköy vd., 2005, Çiftçi: 204). 20 Eylül 2002 tarihinde yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi, Bush Doktrini'nin temelini oluşturmuştur. Bu stratejide amaç olarak dünyayı sadece daha güvenli değil, aynı zamanda daha iyi yapmak hedefi seçilmiştir. Ne var ki, Bush Doktrini ABD menfaatlerinin dünyanın her yerinde, ne pahasına olursa olsun korunması, muhafaza edilmesi ile yükseltilmesi dikte edilmekte ve küresel egemenlikle ilişkilendirilmekte olduğundan uluslar arası ilişkilerde radikal unsurlar içermiştir. Bush dönemi politikalarının oluşturulmasında rol alan Zalmay M.Khalizad'a göre bu husus, *“Düşman bir güç ya da koalisyon, kritik bir bölgede üstünlük sağladığında küresel bir rakip ortaya çıkabilir. Bu nedenle amaç doğrultusunda kuvvet kullanarak bu şekilde bir gelişmenin önüne geçmek, ABD'nin hayati menfaatlerindedir”* şeklinde çok açık bir şekilde ifade edilmiştir (Cural, 2009:95).

ABD'nin Güney Asya ülkelerini yanına alarak Çin ve Rusya'nın etkisini kırmaya yönelik, 25-26 Nisan 2006'da ABD Kongresinde *“ABD'nin Orta Asya Politikasına yönelik olarak Türkiye'yi de içine alan ve Orta Asya ve Güney Asya bölgelerini kapsayan “Büyük Orta Asya Politikası”* oluşturulması hedeflenmiş, bu bağlamda ABD, bölgede yeni enerji boru hattı inşa etmeli ve Güney Asya ülkelerinin Kazakistan ile Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarından, Özbekistan'ın yeraltı termik enerji kaynaklarından ve Tacikistan ile Kırgızistan'ın hidroelektrik kaynaklarından istifade etmesi kararları alınmıştır (Adıbelli, 2008:84). Nitekim, Hindistan'ın eski Özbekistan ve Türkiye Büyükelçisi M.K. Bhadrakumar, ABD'nin bu projesinin Güney Asya ülkelerinin Şanghay İşbirliği Örgütü ile olan işbirliğini engellemekte, Güney Asya ülkelerinin çıkarlarına zarar vermekte olduğunu, bunun da ileride NATO gücünün neden Orta Asya'da olduğu sorgulamasıyla yüz yüze kalabileceğine işaret etmiş, akabinde 16 Haziran 2006'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Beşinci Yıl Dönemi Beyannamesi'nde; *“Üye ülkelerin egemenliği, güvenliği ve toprak bütünlüğüne zarar verecek ittifaka veya uluslararası kuruluşlara katılamaz” kararı açıklanmıştır* (Adıbelli, 2008:85).

2.2. Şanghay İşbirliği Örgütü Üyesi İran ve NATO Üyesi Türkiye

Türkiye ve İran'ın Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri ve jeopolitik konumları, aynı zamanda Rusya'nın Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerini ve yine Çin-Rus ekseninde kurulan ortaklığı etkileyebilecek potansiyel değerdedir. Nitekim, Zeyrek (2010:872) Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ne siyasi ne de ekonomik anlamda yetersiz kalan bir girişim olmadığını belirtir. Bu belirlemeye Şanghay İşbirliği Örgütü'nün askeri etkinlik boyutu da katılması gerekir. Çünkü, Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki etkisini yaymak ve ABD'nin bölgedeki etkisini kırmak da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş amaçlarından birisidir.

Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmasıyla beraber Avrupa ve dünyadaki diğer devletler gibi Türkiye de NATO ve Varşova Paktı arasında soğuk savaş döneminde yaşanan gerilimlerin etkisi altında kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması yeni bir dönüm noktası olmuş, tek süper güç kalan ABD'nin, dünya üzerinde şahsi menfaati doğrultusunda Irak, Balkanlar ve Afganistan'da yaptıklarına kimse engel olamamıştır. Amerika'nın Kafkaslar'da

ve Orta Asya’da daha başka neler yapmak istediğine gelince, ABD’nin, Rusya’nın yanı sıra, İran ve Türkiye’nin de Orta Asya ile ilişkilerinde “bağımsız hareket edebilme yeteneğine” sahip olmalarını kendisi için tehdit potansiyeli taşıdığını varsayarak davrandığının altı çizilmesi gerekir. Türkiye ise Orta Asya ile ilişkilerin geliştirilmesinde ısrarla Amerikan işbirliğini sağlayacak arayışların içinde olmuş, diğer yandan, etkileri var olan Rusya faktörünü göz ardı etmiş, dolayısıyla Türkiye bölgeye yaklaşımlarında gerçekçi olmayan şekilde Amerikan ağırlıklı hesaplar içine girmiştir (Topur, 2006:155). Türkiye ABD’den ihtiyaç duyduğu desteği bulamayınca da bu ülkelerle ilişkilerin ilerlemesi adeta durmuştur.

Amerika, Afganistan’a girdikten sonra da İran’ın Afganistan içerisine Amerikan karşıtı nifak soktuğu ve güvenlik tehdidi oluşturduğu anlayışında hareket etmekte, İran da yalnız rejimi için değil, ekonomik çıkarları ve milli güvenliği bakımından ABD’yi tehdit olarak algılayıp, buna göre davranmaktadır. İran’ın Batı yönü Amerika tarafından kapatılmışken, Şanghay İşbirliği Örgütü gözlemci üyeliği kendisini Doğu’ya ve Güney Asya’ya açmış ve kendisine stratejik derinlik kazandırmıştır (Topur, 2006:156). NATO’nun büyük ortağı ABD’nin İran’ı bölgelerinde ekonomik ve askeri etki alanı yaratabilecek yetenek taşıyan bir kilit ülke ve dolayısıyla tehdit olarak görmektedir. 11 Eylül 2001 olayı ile beraber ABD, bir NATO üyesi olan Türkiye’den, “ne diyorsa aynen onun yapılmasını” istemekte, Türkiye’nin Irak, İran ve Suriye konusunda kendisiyle yakın işbirliği yapması gerektiğini vurgulamakta, İran’ın karşısına “tokuşturmak” için “başka bir tane Irak” aramaktadır (Topur, 2006:260-262). NATO, ŞİÖ ve bunların liderleri olan ABD, Rusya ve Çin’in bölgeye bakış açıları dolayısıyla Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler, devamlı gerilim ve çatışmaların hüküm sürdüğü, ateşi hiç sönmeyen Orta Doğu kazanında yeni gerginlik, çatışma ve hatta harplere dönüşebilir. Bu bağlamda her iki ülke, geçmiş tarihi bağları ve tecrübelerinden hareketle temkinli davranmakla birlikte varlıklarını sürdürebilmeleri için savunma harcamaları yapmak ve artırmak durumundadırlar.

Orta Doğu’da yaşanan gerginliklere karşı burada yaşayan ülkelerin birtakım tedbirler alarak, milli menfaatlerinin gerektirdiği hedefler doğrultusunda hareket etmek istemeleri son derece doğaldır. Devamlı bir kriz, tırmanma ve çatışmaya hazır olmak için modern konvansiyonel silah ve teçhizata sahip olmak kaçınılmazdır. İran gibi ekonomilerinin yetersiz olduğunu düşündüğümüz bazı ülkelerin bu modernizasyonu yapma imkanları pek olası gözükmemektedir. Bu ülkelerin çatışma risklerini asgariye indirmek ve bölgede eski saygınlık ve caydırıcılıklarına kavuşmak için, konvansiyonel kuvvet dengesindeki zayıflığı telafi edebilecekleri asimetrik yollara başvurdukları görülmektedir. Bu asimetrik yolun ise, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahların elde edilerek, bunların ülke imkanları ile üretilmesi veya yabancı kaynaklardan satın alınması şeklinde olmaktadır. Erdurmaz (2003:163-166), Orta Doğu ülkelerinin bir çoğunun ABD’yi ve müttefiklerini bölgede öncelikli tehdit olarak algıladığını belirterek, Orta Doğu’da Kitle İmha Silahları (KİS)’nin yayılmasını, prestij sağlamak, caydırmak, savaşmak, komşularla silah yarışı, gözdağı vermek, ABD ve müttefiklerini sınırlamak veya tamamen önlemek, konvansiyonel zayıflığı ve konvansiyonel silahların maliyetini telafi etmek, anlamlı bir silahların kontrolü rejiminin olmamasına karşı gelişen bir reaksiyona, serseri devletler ve özel terörist hareketlere bağlar.

İran’da yaşanan devrim konusunda Türkiye’nin, İran’ın dış politikada artan ideolojik ve evrensel boyuttaki İslamcı akımların Türkiye’ye bulaşması, İran’ın da İslami devriminin sonrası bir iç savaşa sürüklenerek bölünmesi ve Kürt Devleti’nin kurulmasına yol açabilme endişeleri olmuştur. Türkiye, İran’ın 1984 yılından itibaren bölgesel stratejileri çerçevesinde bölücü terör örgütü PKK’ya örtülü destek verdiğini, İran da, Türkiye’nin muhalif güç olan “*Halkın Mücahitleri Hareketini*” desteklediğini tehdit kaynağı olarak göstermiştir. Irak’ın kuzeyinde Kürt Devleti oluşumu ve PKK denklemi arasında kalan Türkiye, kendi çıkarları için denge politikası olarak Mesut Barzani’nin lider olduğu Kürdistan Demokratik Partisi’ni (KDP) desteklerken, İran ise Celal Talabani’nin lider olduğu Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) desteklemiştir. Kısacası, her iki devlet kendi güvenliğini sağlamak ve bölgesel bir güç ve nüfuz sahibi olabilme isteklerinin gerçekleşmesine olumsuz etki edebileceği doğrultusunda sahip oldukları rejimlerin birbirlerine tehdit olabileceği endişesine kapılmışlardır (Aydın, 2008,4-60).

Buldukları jeopolitik konumu dolayısıyla tarihte olduğu gibi günümüzde de önemini koruyan, devlet geleneği olan iki ülke; İran ve Türkiye, Ortadoğu coğrafyasında, gerek bölgesel açılımlarıyla gerekse jeopolitik tercihleriyle geçmişte olduğu gibi gelecekte de bölgenin kaderini belirleyici olarak rol oynayacaklardır. Dolayısıyla, gerek küresel aktörlerin dış müdahaleleri ve gerekse iki ülkenin geniş bir bölgesel alandaki açılımları çerçevesinde İran ve Türkiye’nin birbirleri üzerindeki etkilerinin yadsınamayan bir gerçek olduğu düşünülmelidir. Doğal olarak, bu etkileşimin sonucunda zaman zaman iki komşu ülkenin ulusal menfaatlerinin çatışma noktasına gelmesi de ihtimal dahilindedir.

Avrasya’da yaşanan tüm bu gelişmeler bize, 2006 yılından itibaren gelinen noktada blokların, oluşma aşamasının ötesine geçilerek sıklaştırılmaya ve cephelenmeye başlandığına işaret etmektedir. Ve bu gelişmeler Türkiye ve İran savunma harcamalarını birbirleriyle etkileşim içerisine itmektedir. Diğer taraftan bu değiş sürecinde her iki ülke de yeni stratejileri doğrultusunda kendilerine roller belirleme arayışı içerisindedirler.

3. SAVUNMA HARCAMALARI

Savunma harcamalarının tanımlanması ve verilerinin toplanması üzerine NATO, IMF ve Birleşmiş Milletler (UN) tarafından yapılan tanımlamalarda farklılıklar görülür. Çoğu zaman devletler bu harcamaları kendi amaçlarına uygun olarak tanımlar. Giray (2002:187-188), çeşitli kaynakları referans göstererek savunma harcamalarının düzeyi ve kompozisyonunun (i) iktisadi ve bütçeyle ilgili sınırlamalara, (ii) ülkelerin jeopolitik durumlara ve tarihsel bağlantılara, (iii) ülke içi bölgesel unsurlara (iv) ülkenin siyasal rejimine (v) ülkede risk altındaki nüfus toplamına (vi) herhangi bir türden saldırı ihtimaline (vii) milli gelir düzeyi ve onun dağılımına (viii) nüfusun yaş profiline (ix) kültürel farklara bağlı olabilecek olan istatistiksel hayat değeri vb. faktörlere bağlı olduğunu, diğer taraftan da savunma harcamalarının miktarı ve talebinin salt güvenlik düşüncesiyle açıklanamayacağını belirtir.

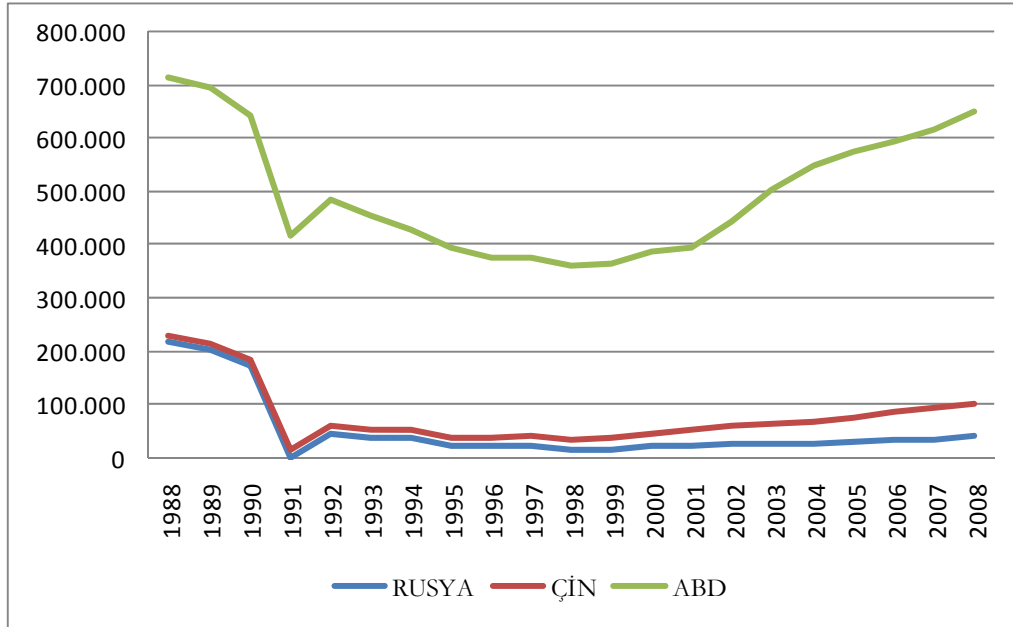
Türkiye’de savunma harcamaları, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı harcamaları toplamından oluşmaktadır. Savunma harcamalarının finansmanı bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de büyük oranda devlet bütçesi içerisinden karşılanmaktadır. Ancak bunun dışında Savunma Sanayi Destekleme Fonu

(SSDF), Türk Silahlı Kuvvetlerini Geliştirme Vakfı (TSKGV) tarafından finanse edilen ASELSAN, HAVELSAN, ROKETSAN, PİLSAN gibi iştiraklere yapılan harcamalarda savunma harcamaları kapsamında değerlendirilmektedir (Uslu, 2007:2).

Dünya Savunma Harcamalarında son yıllarda kısmi azalmalar olsa da özellikle bazı ülkelerin savunma harcamalarında artışlar oluğu gözlenmektedir. Şekil 1’de görüldüğü gibi harcamalarda başı 2001 sonrası hızlı artış oranıyla ABD çekmekte, Çin ve Rusya gibi ülkelerin savunma harcamalarının da 2000’li yıllarda artış trendine girdiği görülmektedir. Özellikle ABD’nin son yıllarda savunma harcamalarına oldukça fazla pay ayırmış, 2008 yılında 548 Milyar \$ harcama yapmıştır. Bu harcama ülkenin GSMH’sının % 4’üne karşılık gelmiştir.

Şekil 1: Rusya, Çin ve ABD Savunma Harcamaları

Kaynak: SIPRI Yearbook 2009.

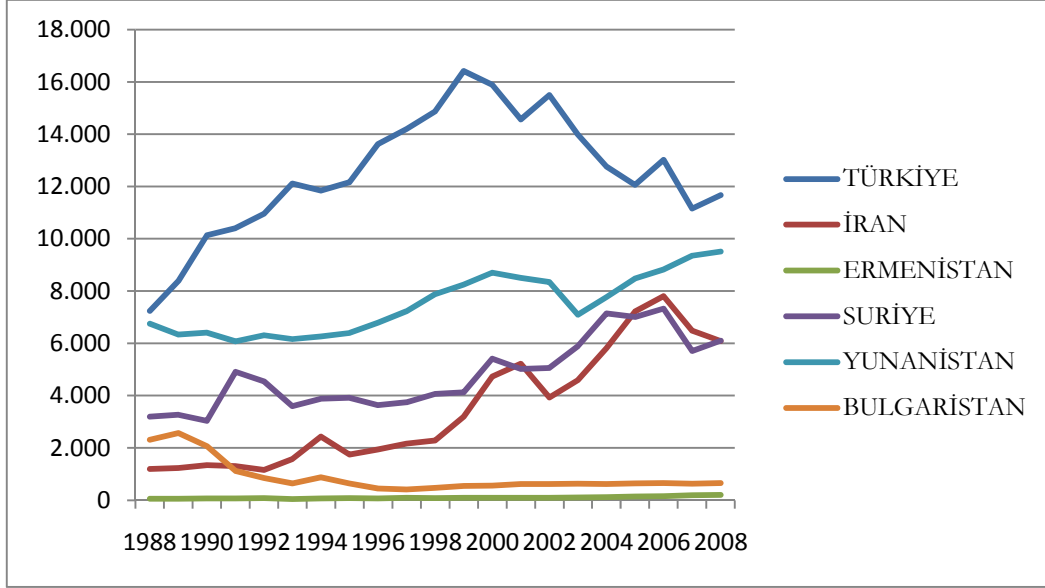
Şekil 2’de ise Türkiye ve komşularının savunma harcamalarının trendi görülmektedir. Türkiye, bölgesinde savunma harcamalarına en fazla kaynak ayıran ülke konumundadır. 1988-2000 arasında Türkiye’nin savunma harcamaları hızlı bir artış seyrindedir. 1999’dan itibaren Türkiye’nin dünya ekonomisiyle tam entegre olmaya başlaması ve yaşadığı ekonomik krizin etkisiyle 2000’den sonra Türkiye’nin savunma harcamaları azalmaya başlamıştır. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2008) verilerine göre milli gelir içerisindeki payı da 2001’den bu yana %7.4’lerden azalarak 2008 yılı itibariyle %1.8 olmuştur. Bu da güvenlik riskini artırmaktadır. Ancak Yunanistan, İran ve Suriye’nin savunma harcamalarında 1990’lı yıllarda başlayan artış trendi 2000’li yıllarda hız kesmemiştir. İran savunma harcamaları 2000’li yıllarda hızlı bir artış seyrine girmiştir. Suriye savunma harcamaları da 2000 sonrası hızlı bir artış içerisindedir. Ancak Yunanistan’ın savunma harcamaları artış hızı 2003 yılından itibaren daha da artmış, fakat bu artış 2010 yılında yaşanan ekonomik krizin temel nedeni olmuştur. İran özellikle 2003-2008 yılları

arasında savunma harcamalarını artırmış olup, GSMH'dan ayırdığı payı da önemli bir şekilde arttırmaktadır (SIPRI Yearbook, 2009).

Şekil 2: Türkiye ve Komşu Ülkeler Savunma Harcamaları

Kaynak : SIPRI Yearbook 2009.

4. TÜRKİYE-İRAN SAVUNMA HARCAMALARI NEDENSELLİĞİ TESTİ

Nedensellik testi, birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen değişkenler arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak anlamlılığını ortaya koyar. Test $TRMEXP$ (Türkiye Savunma Harcamaları) ile $IRMEXP$ (İran Savunma Harcamaları) için Granger Standart Nedensellik testi ile yapılmıştır. Savunma harcamaları verileri SIPRI Yearbook 2009'dan alınmıştır.

Granger (1969) nedenselliği şu şekilde tanımlar: “ Y 'nin öngörüsü, X 'in geçmiş değerleri kullanıldığında, X 'in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X , Y 'nin Granger nedenidir”. Bu tanımlamanın doğruluğu test edildikten sonra ilişki $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir. Aynı durum $Y \rightarrow X$ için de araştırılır. Bu tanımlamayla birlikte değişkenlerin ilavesiyle oluşturulan kısıtlı ve bütüncül modellerdeki parametrelerin anlamlılığı ve modellerin anlamlılık farklılığı test edilip değişkenler arasında tek veya çift yönlü bir nedenselliğin olup olmadığı ortaya konulur.

$IRMEXP$ 'nin $TRMEXP$ 'nin nedeni olup olmadığını araştırmak için kısıtlı ve bütüncül modeller aşağıdaki gibi oluşturulmuştur. Kısıtlı denklemde $TRMEXP$ 'ye ait gecikmeler, parametrelere ait t değerlerinin anlamlı olduğu yere kadar ($k=1$) alınmıştır:

$$TRMEXP_t = \beta_0 + \beta_1 TRMEXP_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Kısıtlı Model})$$

$$TRMEXP_t = \beta_0 + \beta_1 TRMEXP_{t-1} + \lambda_1 IRMEXP_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Bütüncül Model})$$

Kısıtlı ve bütüncül modellerin ifadesinden sonra kurulan hipotezler şu şekilde olacaktır:

$$H_0 : IRMEXP \text{ TRMEXP}'nin nedeni değildir; } \lambda_1 = 0$$

$$H_1 : IRMEXP \text{ TRMEXP}'nin nedenidir; } \lambda_1 \neq 0$$

Tahmin edilen denklemler ve istatistik değerleri aşağıda verilmiştir:

$$TRMEXP_t = 3073,82526 + 0,77288TRMEXP_{t-1}$$

(1160.6)***   (0.09)***

$$TRMEXP_t = 2934,51209 + 0,83351TRMEXP_{t-1} - 0,18463IRMEXP_{t-1}$$

(1095.5)**   (0.092)***   (0.1)*

Kurulan modellerdeki t' lerin anlamlı olduğu görülmüştür. Ancak Wald F istatistiği kullanılarak boş hipotezin ret edilip edilemeyeceğine bakılır. Eğer seçilen anlamlılık düzeyinde $F^* > F_{u-m,t-u}^c$ boş hipotez red edilecektir.

$$F^* = \frac{(SSR_r - SSR_u)/(u - m)}{SSR_u / t - u}, \text{ burada } \begin{array}{l} SSR_r : \text{Kısıtlı model hata kareler toplamı} \\ SSR_u : \text{Bütüncül model hata kareler toplamı} \end{array}$$

$$F^* = \frac{(17588977 - 13892190)/(3-2)}{(13892190)/(21-3)} = 4,79 > F_{v1,v2,\alpha}^c = F_{1,18,0.05}^c = 4,41$$

olduğundan dolayı boş hipotez ret edilir. Bu İran savunma harcamalarının Türkiye savunma harcamalarının bir nedeni olduğu hipotezinin $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde kabulünü gerektirir; $IRMEXP \rightarrow TRMEXP$.

$TRMEXP$ 'nin $IRMEXP$ 'in nedeni olup olmadığını araştırmak için ise, aşağıdaki modeller tahmin edilmiştir:

$$IRMEXP_t = \beta_0 + \beta_1 IRMEXP_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Kısıtlı Model})$$

$$IRMEXP_t = \beta_0 + \beta_1 IRMEXP_{t-1} + \lambda_1 TRMEXP_{t-1} + \varepsilon_t \quad (\text{Bütüncül Model})$$

Kısıtlı ve bütüncül modellerin ifadesinden sonra kurulan hipotezler şu şekilde olacaktır:

$$H_0 : TRMEXP \text{ IRMEXP}'nin nedeni değildir; } \lambda_1 = 0$$

$$H_1 : TRMEXP \text{ IRMEXP}'nin nedenidir; } \lambda_1 \neq 0$$

Tahmin edilen denklemler ve istatistik değerleri:

$$IRMEXP_t = 431,04978 + 0.94467IRMEXP_{t-1} + \varepsilon_t$$

(330.8) (0.083)***

$$IRMEXP_t = -982.26018 + 0.89388IRMEXP_{t-1} + 0.12614TRMEXP_{t-1}$$

(917.3) (0.085)*** (0.076)*

olup parametrelere ait t değerlerinin anlamlı olduğu görülmüştür. Wald F istatistiği;

$$F^* = \frac{(12282987 - 9739517)/(3-2)}{(9739517)/(21-3)} = 4,70 > F_{v1,v2,\alpha}^c = F_{1,18,0.05}^c = 4,41$$

olduğundan dolayı boş hipotez ret edilir¹. Buna göre $TRMEXP$ de, $IRMEXP$ 'nin ($\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde) nedeni olduğunu belirten alternatif hipotez kabul edilir; $TRMEXP \rightarrow IRMEXP$.

Ancak t istatistikleri değerlendirildiğinde, Türkiye'nin savunma harcamalarının gecikmeli değerinin İran'ın savunma harcamaları üzerine olan etkisinin istatistiksel anlamlılığı, İran'ın Türkiye savunma harcamaları üzerine olan etkisinden daha düşük olduğu görülür. Bu durum, Türkiye'nin İran'ı, İran'ın Türkiye'yi tehdit olarak algılamasından daha yüksek olduğunu işaret eder. Nitekim bu durum F istatistiklerinin karşılaştırılmasından da ($4.7 < 4.79$) anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle 7.79'a karşılık gelen anlamlılık seviyesinde 4.7 anlamsız olacak ve nedenselliğin tek yönlü olarak $IRMEXP \rightarrow TRMEXP$ şeklinde olacaktır.

Sonuç itibariyle, $TRMEXP$ ile $IRMEXP$ arasında 1 ve 15 serbestlik derecelerine karşılık gelen %5 anlamlılık seviyesinde çift yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır; $TRMEXP \leftrightarrow IRMEXP$. Türkiye ve İran, her ne kadar barışçıl çabalar içerisinde bulunmakta iseler de, savunma harcamalarının seviyesi birbirlerinin savunma harcamalarından etkilenmektedir. Ayrıca Boş hipotez altında kurulan modeller, hem Türkiye hem de İran'ın cari dönem savunma harcamaları, bir önceki dönemde yapmış oldukları kendi savunma harcamalarından istatistiksel olarak anlamlı şekilde pozitif yönde etkilendiğini göstermektedir. Bu da her iki ülke savunma harcamalarının geriye bağımlı olduğunu gösterir.

¹***:0-%1 anlamlılık seviyesini, **: %1-%5 anlamlılık seviyesini, *: %5-%10 anlamlılık seviyesini tanımlar.

5. İRAN'IN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜNE GÖZLEMCİLİĞİ VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN TÜRKİYE SAVUNMA HARCAMALARINA ETKİSİNİN TESTİ

Bu kısımda Türkiye'nin savunma harcamalarının İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci olarak katılmasından etkilenip etkilenmediği testi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki modellerde *IRMEXP* değişkeni ile birlikte İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci olarak katılmasından sonraki ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşundan bir yıl önceyi kapsayacak şekilde 1995-2008 dönemi için yapay değişken kullanılmıştır. Aşağıda tahmin edilen her üç model de İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci statüsünde bulunması Türkiye'nin savunma harcamalarını pozitif yönde etkilediği göstermektedir.

$$\begin{aligned} \ln TRMEXP_t &= 9.72 + 0,21 \ln IRMEXP_t - 0,28 \ln IRMEXP_{t-1} + 0.345 D9508 + 0.475 e_{t-1} \\ &\quad (0.53)^{***} \quad (0.11)^{**} \quad (0.12)^{**} \quad (0.099)^{***} \quad (0.24)^{**} \\ &\quad \chi^2_{(1-6)} = 3.79_{(0.58)}, \chi^2_{(6-12)} = 5.32_{(0.91)}, AIC = -31.16. \end{aligned}$$
$$\begin{aligned} \ln TRMEXP_t &= 9.89 + 0,24 \ln IRMEXP_t - 0,33 \ln IRMEXP_{t-1} + 0.36 D9508 \\ &\quad (0.42)^{***} \quad (0.12)^{**} \quad (0.125)^* \quad (0.08)^{***} \\ &\quad \chi^2_{(1-6)} = 9.23_{(0.16)}, \chi^2_{(6-12)} = 13.19_{(0.35)}, AIC = -28.6 \end{aligned}$$
$$\begin{aligned} \ln TRMEXP_t &= 10.05 - 0.11 \ln IRMEXP_{t-1} + 0.37 D9508 \\ &\quad (0.45)^{***} \quad (0.06)^* \quad (0.088)^{***} \\ &\quad \chi^2_{(1-6)} = 9.6_{(0.14)}, \chi^2_{(6-12)} = 12.19_{(0.43)}, AIC = -26.23 \end{aligned}$$

Modellerin tahmin sonucuna göre Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması ve İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci olarak katılmasının Türkiye'nin savunma harcamalarını artırdığı görülür. Bu sonuç, bizim karşıt hipotezimizi doğrulamaktadır. Sadece İran'la olan sınır uzunluğu ve diğer ilişkiler çerçevesinde Türkiye'nin savunma harcamaları etkilenmemekte, aynı zamanda dünya da mevcut olan askeri bloklarda Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ve İran'ın sonraları üyeliğe dönüşebilecek Şanghay gözlemciliği Türkiye'nin daha fazla bir savunma harcaması yapmasına yol açmaktadır. Tahmin edilen son üç model de Türkiye'nin savunma harcamalarının öngörüsü için kullanılacak modellerdir.

6. SONUÇ

Rusya ve Çin'in liderliğinde kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü, soğuk savaş döneminin askeri paktlarından Varşova Paketi'nin yerini almaya aday gözükmektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü gerek bölgesel gerekse uluslararası güvenlik konularında etkili olmaya başlamıştır. Bu duruma gelmesinde NATO'nun lideri olan ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen savunma doktrinini NATO üyesi devletleri de yanına alarak menfaatlerini koruması ve yükseltmesini küresel egemenlikle ilişkilendirmesidir. ŞİÖ' nün kurulma aşaması ve sonraki gelişmeler, Türkiye'nin içinde bulunduğu NATO ile Şanghay İşbirliği Örgütü arasında bir çeşit adı konmamış gizli bir savaş gibi gerginliklere yol açmaktadır. ABD tarafından Şanghay İşbirliği Örgütü gözlemcisi ve gelecekte de üyesi olacağı beklenen İran'ın dünya üzerindeki ABD karşıtı oluşumlara destek verdiği ve İran'ın bu tutumunun ABD'nin yeni doktrinine ters düştüğü öne sürülmektedir. Zira Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gelişim sürecinde antlaşmaya varılan konulardan birisi dünya üzerinde hüküm süren terörizme engel olmaktır. Bu sebeple de ABD, İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye alınmamasını istemektedir. Diğer taraftan İran, Şanghay İşbirliği Örgütü'nden aldığı destek ile son yıllarda KİS'lere verdiği önemi arttırmış; zenginleştirilmiş uranyum çalışmalarıyla birlikte kimyasal ve biyolojik silahlarının yanında, nükleer silahları da güçleri arasına katmaya başlamıştır. ABD bu çalışmaların sonlandırılması konusunda kesin tavrını koymuş olsa da, İran bu tehditlere kulak asmadan faaliyetlerine devam etmektedir. Bu gerginlik sürecinde bir ABD-İran savaşının yakın zamanda çıkabileceği çoğu stratejist tarafından öngörülmektedir. NATO üyesi olan Türkiye'nin de bu gerginliklerden etkilendiği, her türlü risk altında güvenliğini sağlamak için askeri harcamalarına daha fazla kaynak ayırmak zorunda kaldığı görülür.

İran, ABD'nin Irak'ı işgali sonucu düşmanı olduğu Saddam yönetiminden kurtulmuş, ancak bir sonraki hedef olma endişesiyle güvenlik algulamalarını tamamen değiştirmiştir. Orta Doğu coğrafyasında yeni bir "kırılma noktası" yaratılmaya çalışılan Şii-Sünni gerginliğinin de, ABD tarafından tetiklenen bir bölgesel bloklaşma politikası olduğu değerlendirilmektedir. Çoğunluğu Sünni Müslümanlardan oluşan Türkiye'nin bu senaryo içerisindeki yeri tam olarak belli değildir. Türkiye'nin komşusu olan İran'daki her türlü gelişme, Türkiye'yi doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bağlamda, İran'ın nükleer programı çerçevesinde yaşanan ve giderek krize doğru giden ABD-İran gerginliği de Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca, sorunun çözümünün kısa vadeli olmaması, konuyu daha karmaşık bir hâle getirmekte, dolayısıyla Türkiye'ye olan olumsuz etkilerinin boyutu da derinleşmektedir. Tüm bunların yanında ABD, Irak konusunda kendisine destek vermeyen Türkiye'ye karşı olumsuz tavrını koymuş; kendisi gibi düşünmeyen ve hareket etmeyen bir müttefiki yanında görmek istemediğini açıkça ifade etmiştir. Bu baskı altında, bir gerginlik durumunda da, ABD öncelikle Türkiye'yi İran'a karşı öne sürmek isteyebilecektir. Bu anlatılar olası senaryolardır. Ancak ülkelerin savunma harcamalarını etkileyen de bu senaryolardır. Türkiye'nin içinde bulunduğu jeostratejik ve jeopolitik ortam, Ortadoğu ve Avrasya'da gelişen yeni oluşumlar; Türkiye ve İran savunma harcamalarının boyutu siyasi çevrelerce açıktan beyan edilmemesi ile birlikte birbirinin karşılıklı etkileşimi içerisinde olduğu görülmektedir.

Çalışmada NATO üyesi olan Türkiye karşısında, Şanghay İşbirliği Örgütü tarafından desteklenen İran örneği üzerinde durulmuş, Granger Nedensellik testine göre Türkiye

Savunma harcamaları ile İran savunma harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye Savunma Harcamaları, İran Savunma Harcamalarının bir nedenidir; aynı şekilde İran Savunma Harcamaları da Türkiye Savunma Harcamalarının bir nedenidir. Ayrıca, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması ve İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'nde gözlemci sıfatıyla bulunduğu 1995-2008 dönemine yönelik kullanılan yapay değişken de Türkiye'nin savunma harcamaları artırıcı yönde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. *Bu sonuçlara göre örneklem dönemi bizim tezimizi doğrular niteliktedir.* İran ile Türkiye savunma harcamaları karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Bu etkileşim hem normal savunma harcamaları hem de NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü olarak askeri bloklar arasında, Türkiye ile İran üzerinde görülmektedir. Doğal olarak NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ve üye ülkelerin milli çıkarlarının çatışma noktasına gelmesi de ihtimal dahilindedir. Türkiye'nin karşılaşılabileceği bu çıkar çatışmalarını, millî çıkarlarından ödün vermeden, aktif, gerçekçi, barışçı ve uzun dönemli stratejik öngörüye sahip bir yaklaşımla çözümlemesi gerekmektedir. Ancak, nedensellik testine göre, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması ve örgütte İran'ın gözlemci statüsü ve gelecekte üye olması beklentisi içerisinde kullanılan yapay değişkenin anlamlı bulunduğu bulgusu doğrultusunda, ileride her türlü sıcak çatışmaya karşı, son zamanlarda azalma gösteren, savunma harcamalarının güvenlik ve çatışma riskine karşı caydırıcılık rolünün de dikkate alınarak Türkiye savunma harcamalarının sürekli olarak artırılmasına ve savunma stratejilerini çeşitlendirmesine önem verilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ADIBELLİ, B. (2008): “Asya-Pasifik’te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri”, Stratejik Analiz Dergisi, 93 (Ocak).
- AYDIN, D. (2008): “İran’ın Orta Doğu Politikasının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı SAE Yüksek Lisans Tezi.
- BAŞKÖY, S. VE DİĞ. (2005): “ABD, Çin ve Hindistan’la Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye”, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Basım Evi Müdürlüğü.
- CURAL, A. (2009): “Hindistan Saldırısı Sonrası Bush Doktrini’nin Yeniden Analiz”, Silahlı Kuvvetler Dergisi, 400.
- ÇİFTÇİ, K. (2009): “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: “Rıza” ya Dayalı “Hegemonya”dan İmparatorluk Düzenine”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (10): 203–219
- ERDURMAZ, A. S. (2003): “Ortadoğu’daki Kitle İmha Silahları Silahların Kontrolü ve Türkiye”, Ankara, Ümit Yayıncılık.
- GİRAY, F. (2002): ”Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme”, C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5 (1):182-199.
- GRANGER, C. (1969): “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods”, *Econometrica*, 37.

- KARACA, R. K. (2003): “Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba”, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- LEE, S. (2008): “Çin İnan İlişkileri Derinleşiyor”. Stratejik Analiz Dergisi, 93 (Ocak).
- OĞAN, G. (2007): Üye Devletlerin Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü, Stratejik Analiz Dergisi, 91 (Kasım).
- SIPRI, Stockholm International Peace Research Institute (2010), SIPRI Yearbooks: 2008 ve 2009, The SIPRI Military Expenditure Database, <http://www.milexdata.sipri.org>,(Erişim: 10.01.2010).
- TAŞDEMİR, İ. (2008): “AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-1,2,” İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (2008). Ekonomik Göstergeler Tablosu <http://www.bumko.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx>,(Erişim: 01.09.2009).
- TOPUR, T. (2006):”Küreselleşme, Jeopolitika ve Milli Güvenlik”, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları.
- USLU, F. Ş. (2007):”Türkiye’de Savunma Sanayi Harcamalarının Finansmanı”, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Y.L. Tezi.
- ZEYREK, C. (2010): ”Orta Asya’da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)”, Ege Akademik Bakış, 10(1): 871-884